

DESPRE PROFORME ÎN GALR

În definierea, clasificarea, descrierea și caracterizarea claselor de cuvinte, GALR acordă o pondere mai mare disponibilităților combinatorii ale acestora decât flexiunii, ceea ce atrage și o mai largă implicare a sensului cuvintelor în distingerea diferitelor forme.

O noutate a GALR constă în conturarea claselor semantico-funcționale în care sunt cuprinse unități lingvistice cu statut și comportament gramatical diferit, grupate împreună în virtutea disponibilităților combinatorii comune. Una din clasele semantico-funcționale este cea reprezentată de *proforme*, care se suprapune, în mare, cu cea a *substitutelor*, în virtutea capacității lor de „a sta în locul altora”, substituindu-le sau evocându-le. Clasa *proformelor* reunește unități lingvistice foarte diferite gramatical. *Proforme*le nu au referință proprie. Ele își procură informația semantică și *gramaticală*¹ (subl. n. – M.V.A.) din contextul în care apar, de la un antecedent (relație anaforică)²: *Fata harnică cum era, curăți părul de uscături* (Creangă) sau subsecvent (relație cataforică): *Ș-a tale zile-or fi cum sunt. Pustii ca niște stepe* (Eminescu). Uneori sursa referențială nu apare explicit în context, proforma obținând informația deictic³: *Așa /asemenea ochi n-am văzut niciodată*.

În funcție de clasa lexico-gramaticală în care se încadrează proforma, se vorbește despre: *proforme pronominale* – realizate prin pronume, *proforme numerale* – realizate prin numerale, *proforme adjectivale* – realizate prin adjective (*A făcut o faptă bună. O asemenea faptă nu va fi uitată niciodată*), *proforme adverbiale* – realizate prin adverb (GALR, vol. I, p. 182).

În cele ce urmează ne vom opri asupra următoarelor lexeme, cu ocurență atât în grupul verbal, ca proforme adverbiale, cât și în grupul nominal, ca proforme adjectivale: *asemenea, așa, atare, anume, astfel (de), altfel (de), gata* (inventariate în GALR), adăugându-le pe *cum, oricum, fiecum, precum, cumva, altcumva, nicicum: A procedat așa; Așa lucrare n-am citit de mult*.

La origine, cu excepția lui *gata*⁴, aceste substitute sunt proadverbe (adverbe pronominale, proforme adverbiale, adverbe substitute⁵). Ele apar atât în grupul verbal, ca determinanți ai verbului: *Ion învață bine. Așa învață și Ioana*, cât și în grupul nominal,

¹ Vezi Pană Dindelegan 2003, p. 77.

² Pentru *Anafora*, vezi pe larg GALR 2005, vol. II, p. 656–672.

³ Vezi, pe larg, *Deixis*, în GALR 2005, vol. II, p. 635–655.

⁴ Lexemul *gata* nu satisface contextul adverbial stabilit de Ciompec 1985. *Gata* apare doar ca nume predicativ/predicativ suplimentar, fiind substituit al unor adjective participiale. Vezi bibliografia problemei la Grădinaru 1970, p. 117–124.

⁵ Pe larg despre „adverbele substitute”, vezi Nica 1988, p. 118–145.

ca determinanți ai numelui. În această situație, proforma „cade” în proadjectiv, pentru că niciun adverb calificativ nu se distribuie cu un nume, locul lui fiind luat de adjectiv: *Ioana și-a cumpărat o rochie roșie. Așa rochie și-a cumpărat și Maria.*

Este un loc comun în gramatică faptul că adjectivul și adverbul se întâlnesc în zona calificativelor⁶, ambele exprimând însușiri: adjectivul – ale substantivelor, adverbul – ale verbelor. Această trăsătură comună face să existe treceri de la o clasă lexico-gramaticală la alta; masive, dinspre adjectiv spre adverb (datorită identității de formă a adverbelor cu adjectivele la masculin singular), restrânse, dinspre adverb spre adjectiv (din pricina invariabilității formei). În clasa adjectivului intră, astfel, adjectivele provenite din adverbe, unele având referință proprie (vezi *aidoma, bine, asemenea* (postpus)⁷, *împreună, laolaltă* etc.), iar altele, ca proforme adjectivale, substituind un adjectiv.

Am urmărit cum sunt denumite aceste substitute în volumul I al GALR: adjective de origine adverbială (p. 41), grupări locuționale (pentru *astfel de/altfel de*) (p. 48), proforme adjectivale (p. 49), adjective (p. 152), adjective invariabile provenite din adverbe (p. 165), proforme adjectivale – realizate prin adjective (p. 182), proadjective/adjective anaforice (p. 183), adjective invariabile (p. 605). În ceea ce privește ocurențele, toate textele ilustrative situează aceste forme pe poziția de atribut: *A avut o teză interesantă. O asemenea/asa/atare/astfel de teză merită a fi publicată* (p. 178). *E un film altfel* (p. 605).

Privitor la *astfel de/altfel de*, în GALR (vol. I, p. 622) se afirmă că prepoziția *de* se grupează cu primul termen, constituind împreună cu acesta adjunctul regentului substantival. Grupările au statut de *locuțiuni adjectivale*. În ce ne privește, nu considerăm că aceste grupaje (cu excepția lui *fel de fel*) ar fi locuțiuni adjectivale. Prepoziția nu face corp comun cu termenul din stânga ei, ci leagă, invers, de la stânga la dreapta, un proadjectiv de substantivul pe care îl determină. Avem a face cu o „postpoziție”⁸. Proadjectivele se leagă în acest mod datorită substantivului *fel* din componența lor – *ăst fel de conduită* – unde legătura e normală, de la dreapta la stânga, substantivul *conduită* fiind subordonat substantivului *fel*. Că „postpoziția” nu face parte dintr-o eventuală locuțiune adjectivală ne-o dovedește posibilitatea postpunerii proadjectivului, situație în care prepoziția dispare: *o viață altfel, indivizi fel de fel*. De asemenea, argumentul că în asemenea situații prepoziția nu cere caz nu se susține, din moment ce nici în alte contexte prepoziția nu-l cere: *Te cunosc de mică, Plângea de supărată*, unde adjectivul se subordonează (pro)numelui, raportul realizându-se prin acord, nu prin conectiv.

În volumul al doilea al GALR, substituttele în discuție apar la realizările a trei funcții sintactice: atribut, nume predicativ și predicativ suplimentar. Urmărind rea-

⁶ Relația adverb – adjectiv a fost și este în atenția a mulți cercetători; vezi Pană-Dindelegan 2003, cap. 13, unde se găsește și bibliografia recentă a problemei.

⁷ În enunțurile *Își sunt asemenea prin ceea ce nu spun* (Blaga) și *E un adânc asemenea / uitării celei oarbe* (Eminescu), D. Irimia (1987, p. 155) consideră lexemul *asemene(a)* adverb în primul exemplu (p. 74), respectiv prepoziție în cel de-al doilea.

⁸ Pe larg despre „postpoziție” și „legături de la stânga la dreapta”, vezi Drașoveanu 1997, p. 52–58.

lizările acestor funcții prin substitutele amintite, se observă că, la atribut, acestea sunt considerate adjective invariabile antepuse provenite din adverbe: *asemenea oraș*, *așa curaj*, *astfel de copil*, *altfel de criză* (vol. II, p. 595), specificându-se că pot fi determinanți cu funcție de integratori enunțiativi (vezi forma nearticulată a substantivului). Formele în discuție sunt integrate atributului adjectival. La numele predicativ (în construcții personale) și la predicativul suplimentar, aceleași forme se inventariază la realizarea *adverbială* (subl. n. – M.V.A.) a acestora, specificându-se că lexemele sunt adverbe „pronominale”, funcționând ca proforme.

În paranteză fiind spus, denumirea de adverbe „pronominale”, deși încetățenită, nu ni se pare potrivită, termenul „pronominal” însemnând ceea ce caracterizează pronumele, de pildă adjectivele pronominale sunt adjective cu proveniență pronominală, cu rol de determinare, opunându-se adjectivelor cu rol de calificare⁹. A folosi termenul „pronominal” pentru orice substitut, indiferent de sursa referențială, nu este potrivit. Adverbele pronominale nu provin din pronume. Se aseamănă cu acestea doar prin faptul că sunt substituite și că au clase paralele: demonstrative, interogative etc. Pronumele sunt substituite ale numelui, în timp ce formele de care ne ocupăm sunt substituite ale adjectivului: *El este dur. Tot astfel sunt și părinții lui, Viața ta va trebui să fie altfel decât a noastră, Oricum ai ajunge, părinții vor fi alături de tine, El e Găsit. Se cheamă așa/astfel, fiind un copil găsit* (vol. II, p. 274). În ultimul exemplu, formele *așa/astfel* nu mai sunt adjectivale, ci pro-Nominale (pro-Nume)¹⁰, substituind substantive proprii nume de persoană. În astfel de contexte proformele sunt, într-adevăr, „pronominale”.

Aceleași forme, cu statut de *adverb*, le regăsim și la predicativul suplimentar. Se arată că *adverbul* poate ocupa această poziție, dar structurile se limitează la câteva adverbe (aceleași): *cum*, relativ și interogativ – adăugăm – și exclamativ, *oricum*, *precum*, *așa*, *astfel*, *altfel*: *Cum ți-l închipui!*, *Oricum te-ar vedea alții, ceea ce contează este cum te vezi tu, Așa mă consideră ei* (vol. II, p. 303). În unele enunțuri, lexemele de mai sus sunt ambigue. În exemplul: *Atent, cum lucra de obicei, a rezolvat problema fără greșală* (vol. II, p. 216), se consideră că lexemul *atent* este un antecedent adverbial al propoziției relative. *Cum* este substitutul adverbului și ambele sunt complemente circumstanțiale de mod. Lexemul *atent* poate fi însă și adjectiv, *cum* fiind substitutul său și amândouă sunt predicative suplimentare. Adverbele cu conținut lexical propriu, în pozițiile sintactice de atribut, nume predicativ, predicativ suplimentar se convertesc în adjective.

În secțiunea de *Organizare discursivă*, în capitolele *Deixis* și *Anafora*, formele de care ne ocupăm sunt considerate adjective și atunci când determină nemijlocit substantive (ca atribute), și atunci când sunt nume predicative, dacă antecedentul este un nume predicativ exprimat printr-un adjectiv plin semantic: *E trist. E așa de o lună* (vol. II, p. 670). Se subliniază că substitutele anaforice

⁹ Vezi DȘL, p. 411.

¹⁰ Vezi Vulișici-Alexandrescu 2001, p. 471–473.

(proforme) pot fi, printre altele, *unele adjective și locuțiuni adjectivale* (vol. II, p. 660).

Credem că verbul intermediar, copulativ sau noncopulativ, nu schimbă cu nimic valoarea semantico-morfologică a lexemelor în discuție, ele fiind proforme adjectivale și în prezența lor. Verbele nu fac decât să distanțeze spațial lexemele de nominalul determinat; numele predicativ și predicativul suplimentar au și fost numite, din acest motiv, „attribute dislocate” sau „attribute la distanță”¹¹. Proforme adjectivale apar în pozițiile în care sunt ocurente adjectivele propriu-zise, excepție făcând proadjectivul *cum*, care nu poate ocupa poziția de atribut.

În virtutea celor de mai sus, chiar dacă la origine formele sunt proadverbe, întrucât substituie adjective, care au întotdeauna legătură cu numele, credem că era necesar ca formele de care ne ocupăm, în contextele amintite, să figureze la realizările adjectivale ale celor trei poziții sintactice, poziții care alcătuiesc „sistemul triadic”¹² al determinanților numelui. Fiind invariabile, proforme adjectivale nu se pot acorda cu numele, însă posibilitățile combinatorii prevalează asupra flexiunii.

Apreciem că propozițiile relative cu antecedent adjectiv/proadjectiv introduse prin *cum*, el însuși un proadjectiv (relativ), sunt subordonate modale¹³ și nu apozitive: *Lasă lucrurile așa cum erau* (vol. II p. 505). În absența antecedentului, subordonata glisează¹⁴ pe poziția acestuia, devenind predicativă suplimentară: *Am găsit-o cum o știi*.

Alte posibile proadjective pe care le propunem ar fi:

Ce și *cum*, în enunțuri de tipul: *de leneș ce era*, *de prost ce este*, *harnică cum era*, *deștept cum se credea*, înlocuiesc adjectivele antecedente care constituie sursa lor referențială și față de care propoziția este o modală de intensitate¹⁵.

Un enunț ca *Ce film a luat Oscarul?* acceptă două citiri: *ce*, considerat adjectiv pronominal, este înlocuibil cu un adjectiv calificativ, fiind un proadjectiv – un *film extraordinar*, dar mai probabil cu un substantiv propriu, intenția celui care întreabă fiind, în general, aflarea numelui: *filmul Avatar*. În situația aceasta *ce* este un pro-Nume în nominativ, având funcția de atribut categorial (nominativ). Afirmația noastră poate fi contraargumentată prin faptul că *ce* este înlocuibil prin *care*, iar acesta se flexionează la genitiv-dativ: *Cărui film i s-a acordat Oscarul?* Interogativul este în cazul dativ preluat de la substantivul în fața căruia stă. Mai mult, un atribut

¹¹ Pentru demonstrație, vezi Drașoveanu 1997, p. 154.

¹² *Ibidem*, p. 154.

¹³ Pentru aceeași interpretare, ca modală, vezi Pană Dindelegan 1994, p. 188–189.

¹⁴ Pentru „glisare”, vezi Drașoveanu 1997, p. 276–283. Și pentru că l-am citat pe D. D. Drașoveanu, ideile sale transpar uneori printre pagini, dar considerăm că studiile acestuia au fost prea puțin valorificate în GALR. Vezi, de exemplu, așa-zisa apozitie determinativă, care este de fapt o falsă apozitie, fiind un atribut nominativ. Aceeași idee, de raport fals apozitiv, atributul fiind numit categorial (atribut în nominativ), se regăsește în GALR (vol. II, p. 630).

¹⁵ În Pană Dindelegan 2003, p. 234, *ce* și *cum* sunt considerate adverbe de subordonare. La p. 254 se subliniază că *ce* are valoare adverbială pentru că substituie un adjectiv. Credem că *ce* este un proadverb doar în enunțuri de tipul: *merge ce merge*, *plânge ce plânge*, *Ce mult plânge!*, *Ce bună e!*

nominativ nu poate să stea în dativ (contradicție în termeni). În răspunsul la întrebarea formulată substantivul trece, însă, în dativ, iar substituitul trece în nominativ, în poziția de atribut nominativ: *Filmului Avatar*. Afirmăm că dativul interogativului este, de fapt, un dativ-pronominativ¹⁶.

În enunțuri exclamative de tipul *Ce ploaie a început!* (vol. II, p. 211), *Ce copil cuminte!* (vol. I, p. 288), lexemul *ce* este considerat adjectiv pronominal. Credem că în primul exemplu este proadjectiv, substituind un adjectiv la superlativ, iar în cel de-al doilea, este un proadverb intensiv al adjectivului, adjectiv ce poate fi și în antepunere: *Ce copil cuminte! Ce cuminte copil!* În contextele *Ce de oameni!*, *Ce de etaje!*, *de* este un proadjectiv pentru *mulți, multe*¹⁷, iar *ce* este un proadverb pentru *foarte*, realizând împreună superlativul adjectivului¹⁸.

La din construcții ca *Au venit la oameni!*, *A băut la apă!* este substituit al adjectivelor *mulți, multă*. În GALR (vol. I, p. 630) se subliniază, pe drept cuvânt, că *la* nu este prepoziție, dar nu se spune ce statut are. Construcția apare doar în enunțuri exclamative, intonația fiind, în această situație, o marcă suprasegmentală de diferențiere între clasele de cuvinte.

Cantitativele *niște, ceva* sunt de asemenea proadjective în prezența substantivelor masive, care desemnează materia nediferențiată, materia care nu poate fi împărțită în entități (vol. I, p. 106), înlocuind adjective din seria *mult, puțin: niște/ceva apă*. Se evită astfel tratarea lui *niște* ca adjectiv pronominal nehotărât, de vreme ce nu există un pronume corespondent (vol. I, p. 261) și a lui *ceva* ca pronume, acesta nefuncționând ca adjectiv pronominal. Cele două lexeme sunt în raport de variație liberă în prezența masivelor, reprezentând cuantificatori nedefiniți ai acestora. Cantitativul *cât* poate funcționa și el ca proadjectiv: *Drumul era cât mi l-am închipuit (lung, scurt)*.

În concluzie, toate substitutele de care ne-am ocupat, deși proadverbe la origine, au valoare funcțională de adjectiv. Funcționează anaforic sau deictic. Sunt elemente iterative. Au aceleași funcții sintactice ca substituitul, cu unele restricții. Substituind adjective, nu vor fi adverbe, iar neavând sens propriu, nu vor fi adjective propriu-zise. Numele lor, în aceste condiții, nu poate fi decât: *proforme adjective* sau *proadjective*. În acest fel se rezolvă încadrarea cuvintelor care fac obiectul intervenției noastre, inclusiv a lui *cum*: a) *Cum te numești? Așa. Ion* (pro-Nume), b) *Cum ești? Așa. Trist* (proadjectiv), c) *Cum ai procedat? Așa. Bine* (proadverb).

Din cele arătate mai sus, reiese că lexeme foarte diferite, la origine, ca statut morfologic (adverbe, prepoziții, articole, pronume), în funcție de contextul în care apar, pot funcționa ca proadjective. Acest fapt dovedește limitele imprecise dintre clasele de

¹⁶ Vezi Vulișici-Alexandrescu 2004. Pentru un caz (categorie gramaticală) folosit în locul altuia, vezi Neamțu 1982, p.55–58 – *nominativ prodativ*, Drașoveanu 1997, p. 121 – *genitiv pronominal*, Neamțu 1999, p. 47 – *vocativ pronominal*.

¹⁷ Despre dificultățile de încadrare morfologică a lexemelor *mulți, puțini*, vezi Pană Dindelegan 2003, cap. 4, p. 65–74.

¹⁸ Pentru această interpretare, vezi Vulișici-Alexandrescu 2002, p.155-156.

cuvinte, mai ales la periferia lor, trecerile de la o clasă la alta și dificultățile de interpretare pe care la ridică. Toate acestea au fost elemente definitorii de abordare a faptelor de limbă în GALR.

BIBLIOGRAFIE

- Ciompec 1985 = Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.
- DSL= Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.
- Drașoveanu 1997 = D. D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997.
- GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, vol. I. *Cuvântul*, vol. II. *Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Grădinaru 1970 = Alexandrina Grădinaru, *Contextele adjectivului și adverbului „gata”*, în *Lucrări științifice. Filologie*, Constanța, 1970, p. 117-124.
- Irimia 1983 = Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1983.
- Neamțu 1982 = G. G. Neamțu, *Un nominativ prodativ*, în CL, XXVII, 1982, nr. 1, p. 55-59.
- Neamțu 1999 = G. G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Excelsior, 1999.
- Nica 1988 = Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea, 1988.
- Pană Dindelegan 1994 = Gabriela Pană Dindelegan, *Teorie și analiză gramaticală*, București, Editura Coresi, 1992.
- Pană Dindelegan 2003 = Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educațional, 2003.
- Vulișici-Alexandrescu 2001 = Maria Vulișici-Alexandrescu, *O posibilă valoare morfologică a lui „cum”*, în „Analele Universității din Oradea”, 2001 [volum omagial Teodor Maghiar], p. 471-473.
- Vulișici-Alexandrescu 2002 = Maria Vulișici-Alexandrescu, *Cu privire la „pro-adjective”*, în „Analele Universității din Oradea”, Limba și literatura română, Editura Universității din Oradea, 2002, p. 153-158.
- Vulișici-Alexandrescu 2004 = Maria Vulișici-Alexandrescu, *Ce – dificultăți de încadrare morfo-sintactică*, în „Analele Universității din Oradea”, Limba și literatura română, Editura Universității din Oradea, 2004, p. 20-28.

ON PRO-FORMS IN GALR

(Abstract)

The study analyses how certain lexemes like *asemenea*, *așa*, *atare*, *anume*, *astfel (de)*, *altfel (de)*, *gata*, *cum*, *oricum*, *fiicum*, *cumva* etc. are classified morphologically and syntactically by GALR when they occur either in the verb phrase as adverbial pro-forms or in the noun phrase as adjectival pro-forms. GALR introduces the class of substitutes, but does not make use of them when discussing the three syntactic functions likely to be discharged in a noun phrase. The Attribute is considered to be expressed by invariable adjectives of adverbial origin while the Subject Complement/Predicative Adjunct by „pronominal” adverbs. We suggest that the lexemes mentioned should be treated uniformly as adjectival pro-forms or pro-adjectives when they have any of the three syntactic functions.

Universitatea din Oradea
Facultatea de Litere
Oradea, str. Universității, 1